

REKURZIÓ A NYELVBEN I.
PROZÓDIAI MEGKÖZELÍTÉS

REKURZIÓ A NYELVBEN I.

Prozódiai megközelítés

Szerkesztette
HUNYADI LÁSZLÓ

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2011

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 123.

INTERDISZCIPLINÁRIS MEGKÖZELÍTÉSEK

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

Szerkesztette:
HUNYADI LÁSZLÓ

Lektorálta:
BÁNRETI ZOLTÁN
CSÉPE VALÉRIA
MÉSZÁROS ÉVA

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-9902-82-4

© A szerkesztők és a szerzők, 2011

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Borítóterv: Temesi Viola
Felelős szerkesztő: Mandl Orsolya
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Előszó.....	7
HUNYADI LÁSZLÓ	
A prozódiai rekurzió kísérleti igazolása.....	9
PÁPAY KINGA	
A beszélő személy akusztikus és vizuális gesztuskészlet-használatának vizsgálata multimodális korpusz alapján – beágyazások, beékelések és adaptáció.....	31
HUNYADI LÁSZLÓ	
Csoportosítás, szimmetria és ritmus a nyelvben.....	97
STAUDT ALEXANDRA	
Periodicitás és rekurzió a spontán beszédben. Újraindítások mint megakadásjelenségek a HuComTech spontánbeszéd-korpuszban	127
SZEKRÉNYES ISTVÁN	
Automatizált F0-mérések beágyazott mondszerkezetek rekurziós sajátosságainak vizsgálatához.....	141
HUNYADI LÁSZLÓ	
Az észleléstől a megfigyelésen át az igazolás felé. Esettanulmány	153
BÓDOG ALEXA	
Kitekintés: a rekurzió és a társalgás kapcsolatáról	167

ELŐSZÓ

Ez a kötet *A rekurzió interdiszciplináris vizsgálata a nyelvben* OTKA konzorcium keretében vizsgált egyik téma, *A prozódiai alapok* című kutatás eredményeit foglalja össze. A konzorciumi partnereket a Debreceni Egyetem (témavezető: Hunyadi László), az MTA Pszichológiai Kutatóintézete (témavezető: Csépe Valéria) és az MTA Nyelvtudományi Intézet (témavezető: Bánréti Zoltán) alkották.

A konzorcium tagjainak közös, átfogó célkitűzései a következők voltak: Hauser, Chomsky és Fitch 2002-es Science-cikke nyomán azt a feltevést vizsgálni, hogy a rekurzió a nyelvi képesség kizárólagos tulajdonsága-e vagy sem, és bemutatni, hogy a csoportosítás kognitív képessége alapja lehet a nyelvi rekurciónak. Kísérleteket végzünk különböző életkori csoportokban. Agrammatikus afáziás betegeknél végzett speciális kísérletekkel kívánjuk ellenőrizni azt a feltevést, hogy bár agrammatikus afáziában szenvedőknél a grammatika különböző szintjei sérülnek, az absztrakt csoportosítás mélyebb tudati szinten jelenik meg, és ez nem, vagy nem szükségszerűen sérül. Reakcióidők vizsgálata alapján első ízben vizsgáljuk a csoportosítás képességét az agyi aktivitás tükrében. Az egészséges, továbbá az agrammatikus afáziás betegekkel végzendő kísérletek eredményeinek az összehasonlítása elősegíti számunkra, hogy megvizsgáljuk, vajon a rekurzív csoportosítás képessége tetten érhető-e már a kognitív fejlődés korábbi szakaszában, másrészt általánosságánál fogva a specifikusabb kognitív képességek egyik alapja lehet-e. A csoportosítás képességének a nyelvképességgel való kapcsolatát a beszéd prozódijának tüzetesebb vizsgálatával mutatjuk be azáltal, hogy a kogníció műszeres vizsgálatával igazoljuk a prozódiai beágyazás és rekurzió költségesebb voltát.

A projekt konzorciális felépítése roppant izgalmas lehetőségeket kínált. A téma kellően általános volta és eredeti interdiszciplináris fogantatása szinte megkívánta, hogy együttműködő partnerei a tágabb értelemben vett megismeréstudomány több, egymást mind kérdésfeltevéseiben, mind módszereiben kölcsönösen kiegészítő területének képviselői legyenek. Különösen izgalmas volt azt megtapasztalni, hogy mindnyájan valamilyen módon kísérleti tudományt művelünk, úgy, hogy belülről fakadó igényből táplálkozva kísérleteinkkel az elméleti tudományok kérdéseinek a teljesebb megválaszolására törekszünk. Az együttműködés legizgalmasabb pontja pedig az volt, hogy saját eszközeinkkel, de partnereink eszközeiből is tanulva ugyanazokat a kérdéseket specifikus megvilágításba helyeztük, és azokra együttesen igyekeztünk választ adni.

A rekurzió számos tudományban előforduló fogalom és nem is mindenütt egyforma értelmezéssel. Mi a konzervatív álláspontot követve úgy tekintünk a rekurzióra, mint ami bizonyos műveletek végrehajtásának a módja, ami lehetővé teszi, hogy lefutása után egy eljárás, művelet önmagát újra meghívja. Mivel a rekurzió művelete ismétlésének definíció szerint nincs határa, ez lehetővé teszi szerkezetek végtelen variációinak létre-

hozását. Feltehetjük, hogy ez az egyik lehetséges alapja a nyelv, de talán egész megismerésünk végtelenségének is. Mivel a rekurzió egy szabály, annak megsértését szerencsés módon, jól megválasztott eszközökkel sikerülhet tanulmányozni is. A konzorcium összetétele éppen azért volt optimális, mivel a szabálysértést több, egymástól különböző megközelítésben is vizsgálhatta.

A prozódiai megközelítés középpontjában a prozódiai rekurzió meglétének igazolása és megjelenési formáinak a leírása, valamint tesztelése állt. Külön figyelemmel fordult a csoportosítás alapvető, nyelven belüli és nyelven kívüli sajátosságainak a feltárása felé, vizsgálva az idő, a beszéddallam és az intenzitás szerepét a rekurzív csoportosításban. Ezen belül feltártuk és vizsgáltuk az inherens csoportosítás megjelenését, a tonális folytonosság és a tonális beágyazás elvének érvényesülését. Vizsgálatokat végeztünk felolvasott szövegeken és spontán beszédben egyaránt, és ebben támaszkodtunk az általunk épített multimodális korpusz adataira is. Ez utóbbi lehetővé tette, hogy a prozódia és a rekurzió kérdéseit multimodális összefüggésben, a különféle gesztusok vizsgálatán keresztül is megközelítsük.

A kötet bemutatja azokat az elméleti megfontolásokat, amelyek megalapozták a nyelvi rekurzió vizsgálatát a szűkebb értelemben vett nyelvképesség vizsgálata középpontjának számító szintaxison kívül. Kísérleti eredményekkel támasztjuk alá, hogy a rekurzióknak a nyelvi szerkezeten túlmutató általános kognitív alapja van. A beszélő személy akusztikus és vizuális gesztuskészlet-használatát bemutató tanulmány azt vizsgálja, hogyan ragadható meg a beágyazásokban megjelenő rekurzió a spontán és nem spontán beszédhelyzetekben prozódiajában, és összeveti azt a beékelések prozódiai jelölésével. A kérdést multimodális szempontból vizsgálva elemzi a beszédet kísérő vizuális gesztusok szerepét is. Vizsgáljuk a nyelvi ritmus szerkezetét, mint ami rokonítható a ritmusnak más modalitásokban is megfigyelhető megjelenésével, és szerkezetében a szimmetria és a rekurzió elvére támaszkodik. Egy tanulmány a megakadásjelenségek egy fajtájával, az újraindításokkal foglalkozik, és ezeknél a szerző az iterációra jellemző prozódiai sajátosságot vizsgálta. Mivel a prozódia kísérletes vizsgálata alapvetően támaszkodik a prozódiai paraméterek mérésére és az eredmények interpretálására, a megismételhetőség céljából alapvető minél egzaktabb mérési módszerek alkalmazása. Két tanulmányban is foglalkozunk az elméleti általánosításhoz vezető út bemutatásával. Végül, mintegy széljegyzetként, a kötet kitekintést kínál egy, a prozódiaival közvetlenül nem érintkező, de a rekurzió elméleti státusával összefüggő terület felé: a kommunikáció egy formája, a társalgás esetében vizsgálja, vajon annak szerkesztése rendelkezik-e rekurzív tulajdonságokkal.

Budapest, 2011. április 15.

Hunyadi László